

OUN var antisovjetisk, antipolsk og stærkt antisemitisk.³⁸

Antisemitismen i Ukraine bestod af flere elementer. Der var den traditionelle kristne antisemitisme. Hertil kom, at jøder ofte havde fungeret som mellemmand eller forpagtere af polsk godsejendom. I den funktion udøvede de magt over ukrainske (og polske) bønder på vegne af de polske godsejere. Et yderligere element var, at ukrainere

Under pogromen i Lwów umiddelbart efter det tyske angreb på Sovjetunionen i sommeren 1941 er en jødisk kvinde kastet til jorden og ligger omgivet af sine bødler..

beskyldte jøder for at sympatisere med polakker i den polsk-ukrainske strid om jord og territorier (polakker påstod i øvrigt det stik modsatte!). Sidst men ikke mindst havde jøderne angiveligt samarbejdet med Sovjetmagten i undertrykkelsen af ukrainerne.³⁹

Under den hastige tilbagetrækning havde de sovjetiske myndigheder ikke ressourcer til at evakuere tusinder af politiske fanger. Interessen for at evakuere fangerne var muligvis heller ikke til stede. De fleste af fangerne var ukrainere, men der var også polske og jødiske fanger. I stedet valgte den sovjetiske sikkerhedstjeneste NKVD at likvidere fangerne. Tallet på ofre løb muligvis op i hundredtusind. Tyskerne og OUN lagde skylden for fængsels-

massakrerne på Sovjetmagten og jøderne til trods for, at jøder intet havde med massakrerne at gøre, og til trods for, at der også var jøder blandt ofrene.⁴⁰

Nyheden om fængselsmassakren udløste en pogrom i Lwów. En ophidset ukrainsk folkemængde satte sig i bevægelse. Jødiske hjem blev plyndret og raseret, og jøder blev tvunget ud af deres hjem og under slag og spark gennet til byens fængsler, hvor de blandt andet

I en episode under pogromen i litauiske Kaunas blev omkring et halvt hundrede jødiske mænd gennet sammen ved et automobilværksted, tortureret og derefter myrdet med forhåndenværende redskaber. På fotoet ses, at der blandt tilskuerne er såvel kvinder som uniformeret tysk personel.

blev tvunget til at tømme fængselscellerne for de mange lig, som NKVD havde efterladt. I fængselsgårdene blev jøder tortureret og til sidst skudt. Pogromen i Lwów begyndte den 30. juni og fortsatte til den 3. juli. 4000 jøder blev myrdet.⁴¹

Også i byerne Tarnopol og Złoczów blev der udløst pogromer og begået massakrer. I Złoczów var gerningsmændene OUN-militsfolk og soldater fra Waffen SS' Division Viking.⁴²

I forbindelse med den tyske invasion af Litauen udbrød der et

oprør imod den sovjetiske besættelsesmagt. Oprøret blev iværksat af Den Litauiske Front (LAF) - en nationalistisk bevægelse, som blev støttet af Tyskland. Under den sovjetiske besættelse havde LAF opereret med undergrundsceller. Med oprøret fulgte pogromer. Jorden var blevet gødet af LAF's antisemitiske propaganda, hvilket gjorde Litauen til et center for pogromer. I mindst 40 lokaliteter rundt om i Litauen, herunder ikke mindst i Litauens næststørste by Kaunas, fandt der morderiske pogromer sted. Cirka 10.000 jøder, mænd, kvinder, gamle og børn, blev myrdet i de første uger af den tyske invasion.⁴³

Også i Letland blev der iværksat pogromer, men det skete under sværere betingelser end i Litauen, da det lettiske nationalistiske lederskab enten var blevet dræbt eller deporteret af den sovjetiske besættelsesmagt. Derimod var det ikke muligt at iværksætte pogromer i Estland, - hvis en opsummerende rapport fra SS-Einsatzgruppe A dateret den 15. oktober 1941 står til troende. Ifølge rapporten skyldtes det "det relativt lille antal jøder" i Estland.⁴⁴

Den i dag vel nok mest kendte og berygtede pogrom fandt sted i den polske by Jedwabne, hvor polakker den 10. juli 1941 myrdede deres jødiske naboer. Cirka 1600 jøder blev dræbt. Jedwabne, der husede cirka 2500 indbyggere, lå øst for den tysk-sovjetiske demarkationslinje. Byen var dermed underlagt den sovjetiske besættelsesmagt i godt 20 måneder.

Pogromen blev muligvis planlagt imellem repræsentanter for den nye tyske besættelsesmagt og polakker fra byen. Men det var polakker fra Jedwabne, der alene stod for gennemførelsen af massakren. Der er intet der tyder på, at de blev tvunget hertil, og de gik til "opgaven" med stor ildhu.

Under påskud af at afholde en markedsdag blev Jedwabnes jøder tilsagt at møde op på torvet. Hensigten var at koncentrere dem ét sted. Jøder der ikke mødte op blev opsøgt og hentet eller i nogle tilfælde dræbt i eller ved deres hjem.

Jøderne på torvet blev omringet og tildelt slag og spark. Herefter blev de blødende jøder ført ind i en nærliggende lade. Petroleum

blev tilvejebragt og laden stukket i brand. Cirka 1500 jøder omkom i mordbranden.

Hvad forklarer pogromen i Jedwabne? Det traditionelle modsætningsforhold imellem polakker og jøder var blevet skærpet under den sovjetiske besættelse. Fra polsk side lød anklagen, at jøder havde kollaboreret med de sovjetiske myndigheder i undertrykkelsen af polakker. Med afviklingen af den sovjetiske besættelse var det derfor tiden til at gøre regnskabet op med jøderne.

Den polske forestilling om den jødiske kollaboration fortrængte bekvemt, at også polakker havde kollaboreret med Sovjetmagten, og at også jøder havde lidt under den sovjetiske besættelse i form af blandt andet konfiskeringer, massearrestationer og deportationer.⁴⁵

Pogromen i Jedwabne stod ikke alene. Tværtimod udløste den tyske invasion en række pogromer, hvad efterretningsrapporter fra sommeren og efteråret 1941, udarbejdet af den polske modstandsbevægelse, berettede om. Et par eksempler:

I en række byer var lokalbefolkningen aktive i pogromer, ja endog massakrer på jøderne, ulykkeligvis sammen med de tyske soldater.

Da de tyske tropper ankom, blev det til en omfattende terrorbølge mod jøderne, ulykkeligvis med en betydelig assistance af lokalbefolkningen.⁴⁶

Chel̄mno-dødslejren

I Hitlers og Himmlers optik var det målet at rense de besatte polske områder for jøder, i første omgang den vestlige del af Polen, Warthegau, som var blevet indlemmet i Tyskland. Himmlers folkeflytninger af jøder fra Warthegau havde imidlertid ikke givet det ønskede resultat, hvilket sandsynligvis var et incitament til at vælge en anden løsning, dvs. drab på jøderne.

Til det formål oprettede tyskerne i slutningen af 1941 i den polske landsby Chel̄mno deres første dødslejr. Lejren var den første til at

anvende gasning som drabsmetode. Lejrens stampersonel bestod af omkring 115 tyske politifolk. Desuden tvangsudskrev tyskerne 50-60 jødiske mænd til en arbejdskommando. I begyndelsen af 1942 stod lejren for drabet på 5000 sigøjnere fra Łódz. Herefter vendte lejren sig mod tilintetgørelsen af jøderne i Warthegau og den gradvise tilintetgørelse af jøderne fra ghettoen i Łódz. På dette tidspunkt var 163.000 jøder tvangsindespærret i Łódz. Sideløbende med deportationer fra Łódz blev provinsghetto efter provinsghetto tømt for jøder.

Flertallet blev sendt til døden i Chełmno. I september 1942 var aktionerne mod provinsghettoerne tilendebragt. Endestationen for ofrene var en paladsbygning i den vestlige ende af Chełmno, som fungerede som drabscenter. Fangerne blev gennet ind i bygningen og tvunget til at klæde sig af. Efter afklædningen blev ofrene ført ud af en bagdør og ind i lastrummet på en ventende gasningsvogn. Når lastrummet var fyldt op, blev dørene hermetisk lukket. Nu blev vognen startet, og motorens udstødningsgas blev ført ind i lastrummet. Når døden var indtrådt, kørte gasningsvognen til en skov 4 km. fra Chełmno. Her blev vognen tømt af den jødiske arbejdskommando. Ligene blev anbragt i massegrave.

Fra september 1942 ophørte transporterne til Chełmno. Lejren blev dog genaktiveret i en kort periode fra d. 23. juni til d. 15. juli 1944. Chełmno blev endeligt afviklet i januar 1945. Som nævnt blev 5.000 sigøjnere myrdet i lejren. Det samme gjorde flere tusinde sovjetiske krigsfanger. Desuden blev 81 ikkejødiske tjekkiske børn fra Lidice gasset.⁴⁷ Det store flertal af ofrene var imidlertid Warthegau-jøderne. Det skønnes, at omkring 300.000 mennesker mistede livet i Chełmno.⁴⁸

Aktion Reinhard-lejrene

Det var karakteristisk for den tyske magtudøvelse, at der herskede konkurrence ikke kun mellem diverse tyske institutioner, men også

indenfor den enkelte institution. Således konkurrerede chefen for SS, Himmler, med chefen for det SS-kontrollerede sikkerhedsapparat RSHA, Heydrich, om, hvem der svingede taktstokken i jødepolitikken. Konkurrencen udmøntede sig i praksis i en arbejdsdeling, hvor Heydrich styrede og koordinerede deportationerne af jøder fra Central-, Syd- og Vesteuropa til ikke mindst Auschwitz-Birkenau. Under Heydrich var det praktiske omdrejningspunkt Eichmanns kontor IVB4. Hvad der imidlertid overgik de polske jøder sorte under Himmler. Heydrichs RSHA-repræsentanter var til stede på polsk område, men de var af lavere rang end Himmlers repræsentanter, og de var underlagt Himmlers apparat, ikke mindst *Höhere SS- und Polizeiführer* (højere SS- og politiførere, HSSPF), som modtog ordrer fra Himmler.⁴⁹ HSSPF i Generalguvernementet fra oktober 1939 til november 1943 var Friedrich W. Krüger. På distriktsniveau opererede Himmler med *SS- und Polizeiführer* (SS- og politiførere, SSPF). Disse var formelt underlagt Krüger og i sidste instans Himmler.

I det vigtige Lublin-distrikt, hvor dødslejrene Sobibór og Bełżec blev opført, udnævnte Himmler den berygtede Odilo Globocnik til SSPF. Globocnik var Himmlers personlige ven, hvilket han brugte til at opbygge en magtbase i Lublin uafhængig af Krüger. Kombinationen af venskabet med Himmler, den direkte adgang til Himmler, hensynsløshed, store ambitioner og en nidkær bestræbelse på at opfylde Himmlers ønsker gjorde Globocnik til en central figur i den praktiske gennemførelse af Aktion Reinhard.⁵⁰

Aktion Reinhard var kodenavnet for det program hvormed tyskerne gik fra drabet på jøderne i Warthegau til drabet på alle polske jøder. Med henblik på opgaven opførtes tre dødslejre i det østlige Generalguvernement: Bełżec, Sobibór og Treblinka. De vigtigste kriterier for placeringen af lejrene var, at de skulle ligge nær hovedjernbanelinjer og langt fra tæt befolkede områder. Bemandingen af lejrene bestod af relativt få tyske og østrigske SS-folk, mange med T4-baggrund,⁵¹ samt tidligere sovjetiske krigsfanger, de fleste ukrainere, som havde skiftet side, og som havde

Odilo Globocnik (1904-1945)

blev født i det daværende østrigske Triest; hans navn skyldes familiens slovenske baggrund. Efter Første Verdenskrig var han medlem af en milits, som kæmpede mod Kongeriget af Serbere, Kroater og Slovenere, det senere Jugoslavien, om Kärnten. Da der ud af militsen opstod en nationalsocialistisk præget "stormafdeling", tilsluttede Globocnik sig denne.

I 1931 meldte Globocnik, som indtil da havde arbejdet i en entreprenørvirksomhed, sig ind i NSDAP og blev partifunktionær. Da partiet blev forbudt i 1933, indledte han et illegalt arbejde, som hovedsageligt bestod i pengeoverførsler fra Tyskland til Østrig. Efter *Anschluss*, Østrigs "tilslutning", blev Globocnik udnævnt til Gauleiter i Wien, en funktion han dog blev fjernet fra efter et halvt år på grund af økonomiske uregelmæssigheder. Globocnik blev med lavere grad forsat til *Waffen-SS*, og deltog i angrebet på Polen i 1939.

I november samme år blev Globocnik af Himmler imidlertid udnævnt til SSPF i Lublin-distriktet under Generalguvernementet og fik samtidig rang af *SS-Brigadeführer*. I sin egenskab af SSPF optrådte Globocnik egenrådigt, førte et ekstravagant liv og skabte konflikter med andre administrative myndigheder. Men frem for alt optrådte han særdeles brutalt over for den polske civilbefolkning, og han var den første, den oprettede en tvangsarbejdslejr for jøder.

Globocnik stod for oprettelsen af KZ Majdanek, og i foråret blev han indsat som leder af "Aktion Reinhard", til hvilken han skabte de tre udryddelseslejre Belzec, Treblinka og Sobibór. Globocnik blev dermed ansvarlig for en stor del af de polske jøders død.

Konflikter med andre myndigheder førte til, at Himmler i 1943 forflyttede Globocnik til Jugoslavien, hvor han som HSSPF for "Operationszone Adriatisk Kystland" forestod partisanbekæmpelse samt gennemførte drab på og deportationer af jøder.

Efter krigsafslutningen forsøgte Globocnik at komme til Italien, men blev tilbageholdt af britiske soldater. Efter det første forhør begik han selvmord med cyankalium..

gennemgået et ophold i en træningslejr i Trawniki. Disse Trawniki-mænd gjorde tjeneste i lejrene som vagter, gaskammeroperatører m.v. I Sobibór bestod mandskabet af 20-30 SS folk og 90-120 Trawniki-mænd. Lejrene var små sammenlignet med et lejrkompleks som Auschwitz. Således var Sobibór på 400 x 600 meter.

Aktion Reinhard varede 20 måneder, fra midten af marts 1942 til tidlig november 1943.⁵² I Bełżec blev der myrdet 500.000 jøder. I Sobibór 250.000. Og i Treblinka 870.000.⁵³ Aktion-Reinhard lejrene er en væsentlig del af forklaringen på, at 1942 blev det værste drabsår.

På vej til udryddelse. Fotoet viser angiveligt polske jøder fra Lublinghettoen, som bliver gennet ind i godsvogne for at blive transporteret til Bełżec.

Til og med 1941 var knap 1,5 mio. jøder blevet dræbt. Ved udgangen af 1942 var hele 4,5 mio. jøder blevet myrdet. I de følgende år faldt det årlige antal af dræbte jøder: Tyskerne havde mere brug for jødisk tvangsarbejdskraft, samtidig med at fødevarer fra 1943 var et mindre presserende problem for Tyskland. Fødevarsituationen blev stabiliseret, og der var derfor et formindsket incitament til at dræbe jøder.⁵⁴

Placeringen af de tre Aktion Reinhard-lejre i Generalguvernementet samt udryddelseslejren Chełmno i den tysk-annekerede del af Polen. Endvidere vises de to kombinerede udryddelses- og koncentrationslejre Auschwitz og Majdanek. Ved siden af de viste lejre var der et umådeligt net af koncentrationslejre med deres annekselejre.

Gasning i de tre Aktion Reinhard-lejre stod ikke alene som mordmetode. Fra midten af sommeren 1942 foretog tyskerne systematiske nedskydninger af polske jøder. Alene i Kraków-distriktet blev op mod 70.000 jøder skudt. Det svarer til en fjerdedel af distriktets jøder. Der var flere årsager til anvendelsen af skydninger. I sommeren 1942 blev Belżec og Sobibór midlertidigt taget ud af funktion. På samme tidspunkt opstod der mangel på godsvogne i forbindelse med Værnemagts sommeroffensiv. Fra visse lokaliteter var der ikke adgang til jernbanetransport, fra andre lokaliteter fandtes ingen anvendelige veje. "Ghettoevakueringer" og efterfølgende deportationer til udryddelseslejrene var desuden altid ledsa-

get af stor brutalitet og skuddrab. Endelig blev jøder skudt, når SS m.fl. finkæmmede eksempelvis skovområder i jagten på partisaner og flygtede jøder.⁵⁵

I november 1943 beordrede Himmler en opfølgende aktion iværksat. Aktionen, der fik kodenavnet *Aktion Erntefest* (høstfest), sigtede mod at dræbe de jøder, som havde overlevet Aktion Reinhard. Himmlers beslutning blev sandsynligvis udløst af en fangeopstand i og flugt fra Sobibór den 14. oktober. Inden da havde der bl.a. været opstand i Warszawa-ghettoen i april og opstand i Treblinka i august. Samtidig kunne der konstateres en øget partisanaktivitet i Generalguvernementet, ikke mindst i Lublin-distriktet. Med Aktion Erntefest skulle den sikkerhedsrisiko, som jøderne i Himmlers øjne repræsenterede, elimineres.⁵⁶ Alene i Lublin-distriktet blev jøderne i begyndelsen af november 1943 reduceret fra 50.000 til 10.000. Himmlers novemberordre havde som målsætning det totale mord på de indtil da overlevende jøder, men, som tallet fra Lublin antyder, var der lejre og jøder, der ikke blev berørt af Aktion Erntefest. Det drejede sig om jøder, som producerede krigsvigtigt materiel i lejre, der blev kontrolleret af Værnemagten. Og det drejede sig om arbejdslejre, der så at sige var blevet oprettet uden om systemet med det formål at berige ikke mindst Globocnik og hans mænd. Disse lejres eksistens var Himmler sandsynligvis ikke vidende om. Lejrene illustrerer, at mord og grådighed gik hånd i hånd. Man kunne som glødende nazist og antisemit være morder og korrupt på en og samme tid.⁵⁷

Majdanek-lejren var formelt set ikke en del af Aktion Reinhard. Majdanek fungerede ikke kun som dødslejr, men også som tvangsarbejdslejr. Ikke desto mindre blev lejren inddraget i det systematiske mord på de polske jøder. I forbindelse med Aktion Reinhard blev der i 1942 i Majdanek dræbt 24.733 jøder. Og i forbindelse med Aktion Erntefest blev lejrens sidste 18.000 jøder dræbt den 3. november 1943.⁵⁸ I 1939 havde det polsk-jødiske samfund med over 3 millioner jøder udgjort det største jødiske samfund i Europa.⁵⁹ Under den tyske besættelse blev omkring 3 millioner polske jøder dræbt, svarende til knap 90 procent af de polske jøder.⁶⁰

Endnotes

- 1 Jensen og Andersen (2015), s. 57 ff.
- 2 Jensen og Andersen (2015), s. 61 f.
- 3 Christopher Browning: *The Origins of the Final Solution* (2004), s. 81 ff.
- 4 Browning (2004), s. 245 ff.
- 5 Eberhard Jäckel: *Hitler in history* (1987), s. 50 ff.; Christopher Browning: *The Path to Genocide* (1995), s. 3-27.
- 6 Yisrael Gutman: *Revolt of the Besieged: Mordechai Anielewicz and the Uprising of the Warsaw Ghetto* (2013), s. 194 f.
- 7 Citat fra Łódź -pigens dagbog her og nedenfor: *Yad Vashem Arkiver*, in: *Legacy*, vol. 1, nr. 3, 1998, s. 37 f. Pigens navn er ubekendt, og hendes skæbne kendes ikke, men sandsynligvis døde hun enten i ghettoen af sult og sygdom, eller hun blev myrdet i udryddelseslejren Chełmno.
- 8 Se: Raul Hilberg: *The destruction of the European Jews* (revideret udgave, 1961), I s. 269.
- 9 For en diskussion og analyse af ghettoiseringen, se Browning (1995).
- 10 Browning (1995), s. 37 ff.
- 11 David Silberklang: *Gates of Tears. The Holocaust in the Lublin District* (2013), s. 158.
- 12 Browning (1995), s. 42.
- 13 Browning (1995), s. 42, 53.
- 14 Browning (1995), s. 30.
- 15 Om jøderåd se også: Isaiah Trunk: *Judenrat. The Jewish Councils in Eastern Europe under Nazi Occupation* (1972).
- 16 Cit.: Randolph L. Braham: *The Jewish Councils* (1989), s. 263.
- 17 Et tilsvarende kildeeksempel kan hentes fra Warszawa ghettoen. I april 1941 gik en jøde ved navn Yisrael en tur gennem ghettoen. Hans iagttagelser og betragtninger fandt vej ind i en artikel, som blev trykt i ghettoens undergrundspresse: ”Jeg fortsætter til Grzibowska Gade and Czeipele Gade. Nærv ved tárner den jødiske administrationsbygning sig op. Ingen ved hvor den jødiske administration kom fra, eller hvornår. Tvivlsomme karakterer tog tøjlerne i deres hænder og fører os hvor end deres lommer dikterer det. Det er en organiseret stat, med et hierarki og rang. Der er en præsident, rådgivere, et bureaukрати. Men stærkere og mægtigere end dem alle er sulten” (cit: *Legacy*, vol. 1, nr. 1, 1996, s. 30).
- 18 Braham (1989), s. 254 ff.
- 19 Cit.: Michael Brenner: *Jødernes historie* (2013), s. 271.
- 20 Michal Unger: *Reassessment of the Image of Mordechai Chaim Rumkowski* (2004), s. 43.
- 21 Cit.: Unger (2004), s. 43.
- 22 Gustavo Corni: *Hitler's Ghettos. Voices from a Beleaguered Society 1939-1944* (2003), s. 234 ff.

- 23 Yisrael Gutman: The ghetto (1993), s. 20.
- 24 Hofer (1978), s. 376.
- 25 Likvideringen af Lodz-ghettoen betød deportationen af de sidste ghettobeboere. I august 1944 blev 67.000 jøder deporteret til Auschwitz-Birkenau. Af disse blev 20.000 sendt til arbejdslejre i Tyskland. Resten blev myrdet i Birkenau (Cesarani (2016), s. 736).
- 26 Henning Poulsen: Hitlers Krig (1989), s. 85 f.
- 27 Aage Trommer: Den store alliance (1989), s. 7 ff.;
- 28 Browning (2004), s. 245 ff.
- 29 Jensen og Andersen (2015), s. 236 ff.
- 30 Richard Breitman: The architect of genocide: Himmler and the final solution (1991), s. 184; 295.
- 31 Yitzhad Arad et al. (eds.): The Einsatzgruppen reports (1989), s. 234.
- 32 Inden da havde SS i slutningen af september gennemført den største og mest berygtede enkeltaktion ved kløften Babi Yar i udkanten af Kiev. I en Einsatzgruppe rapport af 2. oktober hed det: ”Sonderkommando 4a i samarbejde med gruppestab og to kommandoer fra Politi Regiment Syd henrettede den 29. og 30. september 1941 33.771 jøder i Kiev” (cit.: Richard Rhodes: Masters of Death. The SS-Einsatzgruppen and the Invention of the Holocaust (2002), s. 178).
- 33 Se: Browning (1995).
- 34 Yad Vashem Quarterly Magazine, special edition, juli 2014, s. 5.
- 35 Hofer (1978), dokument 173b.
- 36 Yitzhak Arad: The Holocaust In The Soviet Union (2009), s. 525; 530. Dødstallet dækker Sovjetrepublikkerne Rusland, Ukraine, Hviderusland, Moldova, Estland, Letland og Litauen.
- 37 Arad (2009), s. 88.
- 38 Arad (2009), s. 89.
- 39 Friedländer (2008), s. 213.
- 40 Arad (2009), s. 90.
- 41 Arad (2009), s. 90; Cesarani (2016), s. 373.
- 42 Friedländer (2008), s. 213; Cesarani (2016), s. 373.
- 43 Arad (2009), s. 92.
- 44 Arad (2009), s. 94.
- 45 Om pogromen i Jedwabne, se: Jan T. Gross: Neighbours. The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland (2001).
- 46 Jan T. Gross: Gylden Høst. Ondskab i skyggen af holocaust (2012), s. 179.
- 47 Reinhard Heydrich var ikke kun chef for sikkerhedsapparatet, men også statholder i det tyskbesatte Tjekkiet (Protektoratet). Den 27. maj 1942 blev Heydrich udsat for et attentat i Lieben, en forstad til Prag. Attentatmændene var to tjekiske faldskærmsagenter. Heydrich døde den 4. juni, hvorefter Hitler krævede gengældelse. En iøjnefaldende gengældelse ramte Lidice,

en mineby nordvest for Prag. For at formilde Hitler beredtede højere SS og politifører Karl Hermann Frank, at man havde sporet attentatmændene til Lidice. Sporet var falsk, men på Hitlers ordre gennemførte det tyske politi en terroraktion mod byen den 10. juni. 199 mænd fra byen blev skudt. Kvinderne blev deporteret til koncentrationslejren Ravensbrück. 88 børn blev deporteret til en samlelejr i Łódź. Her gennemgik de en ”racemæssig undersøgelse”. Resultatet blev, at syv børn blev bedømt til at være ”fortrykningsegnede”. De øvrige børn blev ført til Chełmno og gasset (Miroslaw Karny: ”Heydrichiaden”. *Widerstand und Terror im Protektorat ”Böhmen und Mähren”* (1999), s. 54 ff.; Longerich (2009), s. 538 f., 564).

- 48 Se: Shmuel Krakowski: *Chełmno. A Small Village in Europe. The First Nazi Mass Extermination Camp* (2009).
- 49 HSSPF var et særligt embede skabt af Himmler. Hensigten var at have et redskab, der kunne skære igennem kompetencestridigheder og bureaukratisk ævl og kævl, også internt i SS. Som Himmlers umiddelbart underordnede kunne HSSPF ved at bruge chefens autoritet og fuldmagt tilføre besættelsespolitikken i østområderne, herunder ikke mindst jødeudryddelsen, energi og konsekvens. For en yderligere uddybning af HSSPFs rolle, se Henrik Lundtofte: *Gestapo!* (2003), s. 50 ff.
- 50 Silberklang (2013), s. 43 ff.
- 51 T4 var kodenavnet for eutanasiaktionen i Tyskland fra 1939 til 1941. Under aktionen blev tusindvis af tyske mentalt og fysisk handicappede, børn som voksne, myrdet bl.a. ved hjælp af gasning.
- 52 Yoram Haimi; Wojciech Mazurek: *Uncovering The Remains of a Nazi Death Camp* (2013), s. 56 ff.
- 53 Tallet 500.000 for Bełżec er sandsynligvis det mest troværdige tal. Tallet baserer sig på den britiske efterretningstjenestes afkodning af en tysk radio-meddelelse. Se: Silberklang (2013), s. 17 f., s. 252.
- 54 Gerlach (2017), s. 100.
- 55 Silberklang (2013), s. 322.
- 56 Friedländer (2008), s. 348 ff., 495 f.
- 57 Silberklang (2013), s. 404 ff; 443.
- 58 Tomasz Kranz: *Bookkeeping of Death and Prisoner Mortality at Majdanek* (2007), s. 107 f.
- 59 Wasserstein (2013), s. 7.
- 60 Michael C. Steinlauf: *Bondage to the Dead. Poland and the Memory of the Holocaust* (1997), s. 28.